

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА» У ВНЗ (для студентів спеціальності «українська мова та література»)

У статті з'ясовуються особливості викладання курсу «Дитяча література» для студентів спеціальності «українська мова та література» у вищому навчальному закладі. Автор презентує власний посібник «Дитяча література», принципи його укладання та структуру, окреслює об'єкт, предмет, завдання навчальної дисципліни.

Ключові слова: дитяча література, структура курсу, етапи розвитку, об'єкт, предмет, завдання.

Lilija Ovdijchuk

Specificity of academic course «Children's literature» in Ukrainian High School

In the article the feature of teaching of course «Children's literature» is turned out for the students of speciality «Ukrainian languages and literature» in high educational establishment. An author presents the own manual «Child's literature», principles of conclusion and structure, outlines an object, object, task of educational discipline.

Keywords: children's literature, structure of course, stages of development, object, task.

Навчальна дисципліна «Дитяча література» викладається у ВНЗ для студентів, які обрали спеціальність «українська мова та література» (зі спеціалізацією «зарубіжна література») з початку 90-их років ХХ ст. За навчальними планами її вивчення передбачено на 1 курсі у першому семестрі (загальна кількість годин - 135. З них для лекційного опрацювання - 24 год., для практичних занять - 20 годин, для самостійної роботи - 91 година, кількість кредитів за ЕСТБ - 4,5). Цей навчальний предмет відіграє важливу роль у підготовці майбутніх учителів-словесників, оскільки є доповненням до курсів історії української та зарубіжної літератури і допомагає студентам-філологам засвоїти фактичні знання з пропедевтичного курсу літератури, основою якого є твори власне дитячої літератури. Адже поза увагою названих вище дисциплін залишаються визначні твори української та зарубіжної літератури, що увійшли у золотий фонд дитячого читання: казки П. Перро, Г. Х. Ан-дерсена, Т.М. Янсон, Л. Керрола, С. Лагерльоф, І. Франка, В. Короліва-Старого, О. Іва-ненко, А. Дімарова, А. Давидова, повісті та романи Г. Бічер-Стоу, Марка Твена, Жуля Верна, Є. Велистова, А. Ліндгрена, П. Треверса, В. Нестайка, Я. Стельмаха, О. Бердника, В. Близнюка, Б. Харчука, Б. Комара та ін. Усі ці твори вивчаються за шкільними програмами із української та зарубіжної літератури у 5-8 класах або ж пропонуються у списках для додаткового читання чи факультативного опрацювання.

Підручники і посібники з дитячої літератури, що з'явилися у радянські часи (автори Д. Білецький, Ф. Гурвич, Л. Кіліченко, П. Лещенко, І. Проценко, Ю. Ступак), збережені на студентів педагогічних факультетів та на учнів педагогічних училищ. Необхідність їх методологічного оновлення та очищення від ідеологічних нашарувань очевидна. У незалежній Україні у 1992 р. вперше з'явилася книга, адресована майбутнім філологам - «Українська дитяча література. Хрестоматія», яку упорядкували І. Луценко, А. Подолінний, Б. Чайковський [1]. Окрім підібраних творів та уривків, автори певною мірою узагальнили основні етапи становлення української дитячої літератури. Щодо зарубіжної дитячої літератури, то вона розглядалася авторами посібників і підручників з російської дитячої літератури (В. Терновський) у розділі перекладна література для дітей, і знову ж таки, для студентів педагогічних факультетів. У 1989 р. з'явився підручник для студентів інститутів культури «Зарубежная литература для детей и юношества» за редакцією В. Мещерякова та І. Чернявської [2], автори якого зробили значний крок у дослідженні, систематизації та узагальненні дитячої літератури зарубіжжя. Це було друге видання, перероблене і доповнене. На жаль, для студентів-філологів таких видань немає й досі.

Відсутність підручника з дитячої літератури негативно позначається на якості знань студентів, а також викликає труднощі і проблеми для тих, хто викладає цей курс у ВНЗ на філологічних факультетах. З огляду на це автор статті зробила спробу укласти посібник з курсу «Дитяча література».

Мета цієї статті - з'ясувати особливості викладання курсу «Дитяча література» для студентів спеціальності «українська мова та література» (зі спеціалізацією «зарубіжна література») у вищому навчальному закладі і презентувати принцип укладання та структуру посібника з означеної дисципліни.

Завдання, які ставимо перед собою:

- 1) з'ясувати рівень досліджень в галузі теорії, історії та критики дитячої літератури;
- 2) визначити об'єкт, предмет, завдання курсу;
- 3) розкрити особливості викладання курсу «Дитяча література» у ВНЗ та принципи укладання і структуру посібника.

Наукові дослідження в галузі дитячої літератури беруть початок з тих часів, коли її почали розглядати як важливий засіб навчання і виховання. Уперше теоретичне обґрунтування необхідності створення дитячої літератури дав видатний чеський педагог Ян Амос Коменський у книзі «Велика дидактика».

Дитяча література спочатку нічим не відрізнялася від навчальної. Лише її відокремлення від підручника дало поштовх до розвитку самостійної галузі мистецтва.

Як правило, проблемами дитячої літератури найбільше переймалися педагоги і письменники минулого і сучасності, зокрема К. Ушинський, Л. Толстой, Т. Шевченко, Х. Алчевська, І. Франко, Олена Пчілка, С. Васильченко, А. Макаренко, В. Сухомлинський.

Важливим результатом науково-дослідної роботи в галузі дитячої літератури є видання підручників і монографій, зокрема у 1963 р. - Д. Білецького і Ю. Ступака, в 1967 р. - «Дитяча література», підручник, підготовлений групою авторів (Д. Білецький, Ф. Гурвич, Ю. Ступак). Двома виданнями (1962, 1969 рр.) вийшов посібник «Українська дитяча література. Хрестоматія критичних матеріалів» (упорядники Ф. Гурвич, В. Савченко) [3], який, незважаючи на ідеологічні нашарування, залишається одним із найцінніших джерел вивчення теоретико-літературознавчих аспектів української дитячої літератури від початків до 60-х рр. ХХ ст. Серед діаспорних науковців відомий своїм дослідженням «Українська дитяча література. Спроба огляду і проблематика» Б. Гошовський. Письменники, які пишуть для дітей, одночасно виступають критиками дитячої літератури. Н. Забіла, О. Іваненко, В. Бичко, А. Давидов, А. Костецький, В. Нестайко аналізують проблеми теорії і практики літератури для дітей.

У розвитку теорії та критики дитячої літератури позитивну роль відіграли у свій час збірники і літературно-критичні альманахи «Весняні обрії» (1968, 1971, 1972), «Час, діти, література» (1969) і «Література, діти, час» (видавався до 1990р.). Нині після майже 20-річної перерви вісник «Література. Діти. Час» почав нове життя завдяки зусиллям Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Щорічні конференції (2007, 2009, 2010), започатковані центром, акумулюють найкращі інтелектуальні сили (науковців, письменників, видавців) у дослідженні дитячої і юнацької літератури України та зарубіжжя, проте це тільки початок, адже поки що критерії критики дитячої літератури недостатньо визначені, дискутується сам термін «дитяча література».

Серйозний підхід до вивчення курсу «Зарубіжна дитяча література» свого часу (1989 р.) зробили В. Мещеряков та І. Чернявська, проте свій підручник вони адресували студентам бібліотечних факультетів. Із введенням до шкільних програм курсу «Зарубіжна література» з'явилися численні публікації в журналах «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України», «Зарубіжна література у школі», присвячені життю і творчості видатних дитячих письменників, проте здебільшого вони мають методичний характер. Майже відсутні дослідження із зарубіжної дитячої літератури, автори яких залучають оригінальні іноземні джерела теоретичного характеру, проте є щасливі винятки, наприклад, дисертація У. Гнідець. У колі її наукових зацікавлень - німецька дитяча література та теоретико-літературознавчі аспекти літератури для дітей та юнацтва.

Серед авторів статей з проблем дитячої літератури варто назвати Т. Бакіну, С. Іванюка, А. Качана, Н. Марченко, М. Русанівського, Р. Стаднійчука, Б. Чайковського, В. Рутківського, О. Папушу. Час від часу самі письменники піднімають питання про стан сучасної дитячої літератури [4]. Однак очевидний факт, що бракує ґрунтовних літературознавчих досліджень у цій галузі.

Усі напрацювання попередників, що були на той час відомі і доступні, автор систематизувала та узагальнила, укладаючи посібник «Дитяча література. Модульний курс для студентів філологічних факультетів університетів» (2008 р.), щоб представити студентам-філологам цілісний погляд на дитячу літературу України і зарубіжжя.

Об'єктом вивчення дисципліни «Дитяча література» є процес становлення і розвитку зарубіжної та української дитячої літератури. Предметом дослідження є тексти творів дитячої літератури. В основу авторського курсу покладено нині чинні програми «Українська література. 5-12 клас», за ред. Р. Мовчан, 2005 р. та «Зарубіжна література. 5–12 клас», 2005 р., за ред. Д. Наливайка, а також факультативний курс української літератури для учнів 7–11 класів, укладач П. Хропко, 1990. Ця дисципліна дає ґрунтовні знання студентам про специфіку дитячої літератури, знайомить з кращими фольклорними та авторськими творами для дітей різного віку, які вивчаються у 5-8 класах загальноосвітніх закладів на уроках української та зарубіжної літератури, на факультативних заняттях, а також рекомендовані шкільними програмами для самостійного читання.

Пропонований курс не має аналогів, оскільки синхронно розкриває процес становлення і розвитку української та зарубіжної літератури для дітей за хронологією.

Завдання курсу - дати теоретичні знання про основні етапи формування та розвитку дитячої літератури, засвоїти зміст художніх творів, сформувані вміння літературознавчого аналізу, порівняння ідейно-тематичної спільності, розкриття їх пізнавального, виховного та естетичного значення, підвищити фаховий рівень майбутніх учителів-словесників.

Посібник побудований за модулями, що дає можливість структурувати навчальний матеріал у систему та сприяє свідомому засвоєнню знань студентів у повному обсязі. До посібника увійшли матеріали до лекцій, практичних занять, завдання для самостійного опанування курсу та індивідуальні (дослідницькі) завдання. До кожного тематичного модуля передбачено тести. Змістові модулі завершуються модульними контрольними роботами, які також включені у посібник. Автором розроблені й опірні конспекти лекцій, у яких зосереджений концентрований матеріал з теми.

Структура подачі лекційного матеріалу така: синхронний розгляд основних етапів становлення і розвитку дитячої літератури в Україні та світі. Під час викладу матеріалу автор основну увагу звертає на твори, що вивчаються у школі текстуально, а також рекомендовані для додаткового читання у 5-8 класах. Перший змістовий модуль - «Дитяча література як предмет, її становлення і розвиток». Вступна лекція знайомить студентів з основними методологічними засадами курсу: об'єктом, предметом, завданнями його вивчення, з'ясовується специфіка дитячої літератури, вікові особливості сприймання художньої літератури школярами, а також розглядаються найважливіші наукові дослідження в галузі дитячої літератури.

У другій лекції розкрито тему «Фольклор як першоджерело дитячої літератури»: класифікація, основні фольклорні жанри, що увійшли в дитяче читання, та аналіз найхарактерніших зразків, які рекомендовані для текстуального вивчення шкільною програмою. Наступна лекція «Найдревніші пам'ятки культури та фольклор народів світу в дитячому читанні» знайомить із жанрами народної творчості країн світу, які стали улюбленим читанням дітей різного віку: казки, байки, прислів'я, міфічні оповіді, героїчний епос, «Священні книги». У межах наступних двох лекцій студенти засвоюють знання про основні етапи становлення та розвитку світової та вітчизняної дитячої літератури. Часові межі значні: XVII - перша половина XIX століття, проте акцент автор робить на важливих фактах, які засвідчують поступ у розвитку дитячої літератури, а також зосереджує увагу на окремих персоналіях. Я. Коменський, Ш. Перро, Г.-Х. Андерсен, В. Гауф, Г. Сковорода, М. Шашкевич, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка зробили значний внесок у цю галузь на етапі її становлення.

Наступний змістовий модуль репрезентує дитячу літературу другої половини XIX -початку XXI століття. У лекції «Нова якість світової дитячої літератури у другій

половині XIX - початку XX століття» йдеться про реалістичну літературу в дитячому читанні (Ч. Діккенс, Д. Грінвуд, М. Додж, Г. Бічер-Стоу, Г. Мало, Марк Твен, Дж. Лондон, О. Генрі), виникнення жанру наукової фантастики та детективу у світовій літературі (Ж. Берн, Г. Беле, А. Конан Дойл), особливості літературної казки (Л. Керрол, О. Вайльд, К. Коллоді, Р. Кіплінг, Д. Харріс, Л. Баум, Б. Немцов, С. Аксаков), про традиційність та новизну історичних та пригодницьких творів для дітей (Л. Буссенар, Е. Войнич, Р. Джованьйолі, Ш. Костер, Ж. Роні-старший, М. Рід, Р. Стівенсон, Г. Хаггард), педагогічну діяльність К. Ушинського та Л. Толстого, їх внесок у розвиток дитячої літератури, про пейзажну лірику російських поетів, її роль у естетичному розвитку дитини.

Розвиток української дитячої літератури у другій половині XIX - на початку XX століття представлений через знакові постаті Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Франка, О. Пчілки, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Л. Глібова, Б. Грінченка, з'ясовується їхній внесок, а також аналізуються нові жанри та теми в дитячій літературі, роль дитячих журналів та альманахів у популяризації літератури для дітей та юнацтва цього періоду.

«Новизна тематики, жанрів та проблематика творів світової дитячої літератури XX століття» - тема лекції, у якій деталізується матеріал про основні тенденції розвитку дитячої літератури цього періоду, жанрову трансформацію літературної казки (А. Мілн, С. Маршак, Ю. Олеша, Л. Лагін, Д. Толкін, О. Пройслер, М. Енде, Д. Роулінг, М. Носов), про анімалістичні твори (Е. Сетон-Томсон, Дж. Кервуд, Ф. Моует, Д. Даррел, Д. Кервуд, М. Пришвін, К. Паустовський та ін.) та осмислення воєнної теми у творах для дітей (К. Рехайс, К. Нестлінгер, Х. Вульф, П. Гаммара, Г. Белль, М. Шолохов), наукову фантастику у творах С. Лема, Р. Бредбері, І. Єфремова, К. Буличова, А. Азімова, О. Гріна, Р. Шеклі та тему дитинства у світовій дитячій літературі (К. Воннегут, Д. Болдуїн, Е. Колдуелл, К. Маккалерс, В. Армстронг, Д. Стерлінг, К. Тіле, Марджорі Кіннан Ролінгс, Д. Стейнбек, А. Маршалл, Р. Вельш, Е. Кестнер, А. Ліндгрэн). Такий же підхід застосовано до розкриття теми «Проблеми та здобутки української дитячої літератури XX століття». З'ясовуються питання: особливості розвитку дитячої літератури у XX столітті, антиказкова кампанія, її подолання та досягнення у галузі літературної казки (В. Королів-Старий, О. Іваненко, В. Нестайко, А. Костецький, В. Близнець, Валерій Шевчук, Я. Стельмах, Ю. Ярмиш, Г. Малик та ін.); започаткування та розвиток історичного (А. Лотоцький, О. Назарук, М. Пригара, С. Складенко, Р. Федорів, Р. Іванчук, Ю. Мушкетик, В. Малик, І. Білик, Р. Іванченко, Є. Шморгун та ін.), пригодницького, науково-фантастичного та жанру фентезі в українській дитячій літературі (М. Трублаїні, Ю. Дольд-Михайлик, Р. Самбук, В. Владко, В. Бережний, Д. Гуменна, О. Бердник, Б. Комар, І. Росоховатський, О. Романчук, Г. Пагутяк та ін.); тема війни у творчості українських письменників (О. Довженко, М. Вінграновський, В. Близнець, Є. Гуцало, Гр. Тютюнник, Л. Пономаренко) та тема школи і дитинства в українській дитячій літературі (С. Васильченко, І. Микитенко, О. Копиленко, О. Донченко, М. Стельмах, І. Багмут, Б. Харчук, Б. Комар, В. Нестайко, В. Близнець, В. Кава, Н. Бічуя, Д. Ткач, А. Дімаров, В. Малець, Г. Усач, З. Легкий, О. Столбін), здобутки письменників-шістдесятників для дітей, народознавча тематика у дитячій літературі 90-х років, тема «природа і людина» у творах для дітей. Розглядаються також питання про літературні премії в галузі дитячої літератури та дитячі твори Лауреатів Шевченківської премії. Подається огляд дитячих журналів, дитячих видавництв кінця XX - початку XXI століття та їх характеристика.

Наприкінці посібника поданий список знакових у дитячій літературі творів для обов'язкового прочитання і вивчення напам'ять з чітко визначеними критеріями оцінювання. Перелік творів узгоджений зі шкільними програмами. Перевага надавалася творам української та зарубіжної літератури, рекомендованим для текстувального

вивчення у класі, а також творам, рекомендованим для самостійного читання. Такий же підхід був застосований до укладання списку поезій для вивчення напам'ять: вони пропонуються авторами шкільних програм у певних класах з цією ж метою. Ознайомлення зі змістом творів уведе студентів у коло учнівських інтересів і одночасно спонукатиме до осмислення ідейно-естетичної цінності та виховного потенціалу прочитаного.

Курс «Дитяча література» - це спроба дати цілісне уявлення про процес становлення та розвитку світової (зарубіжної та вітчизняної) дитячої літератури, поглибити знання з теорії літератури, літературної критики, сформувати навички дослідницької роботи, розвинути вміння аналізувати, зіставляти, узагальнювати теоретичний матеріал. Адже ця навчальна дисципліна є важливим етапом підготовки студентів спеціальності «українська мова та література» до освоєння фахової майстерності.

На сучасному етапі стан досліджень у галузі дитячої літератури вимагає переосмислення окремих тем, модернізації підходів, зруйнування стереотипів, що автор врахує у процесі підготовки книги до перевидання.

Література

1. Українська дитяча література. Хрестоматія. У 2-х част. / Упор. І.А. Луценко, А.М. Подолинний, Б.Й.Чайковський. - К., 1992.
2. Зарубежная литература для детей и юношества. В 2-х т. / Под. ред. В. Мещерякова, И.Чернявской. - М., 1989.
3. Українська дитяча література: Хрестоматія критичних матеріалів / Упоряд. Ф. Гурвич, В. Савченко. - К., 1969.
4. Шинкарук С. Дитяча література: шляхи подолання кризи [Інтерв'ю з письменниками, що пишуть для дітей] // Книжковий клуб плюс. - 2006. - №7—8. - С. 6—12.